

■ **Vladimír ČERNÝ**
Brněnské Gestapo 1939–1945 a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky

Archiv města Brna – Moravské zemské muzeum, Brno 2018, 424 s.

Přes svůj nepochybný význam je činnost nacistického represivního aparátu v Protektorátu Čechy a Morava (neřkuli v okupovaném pohraničí) v české historiografii i osmdesát let od vypuknutí druhé světové války stále nedostatečně prozkoumána. To je i případ jeho nejvýznamnější složky – tajné státní policie, Gestapa, které mělo na protektorátním území dvě řídicí úřadovny, v Praze a v Brně, jimž podléhala síť venkovních služeben a komisariátů pohraniční policie. A právě na brněnské Gestapo se ve své knize zaměřil Vladimír Černý, který se této problematice dlouhodobě věnuje.

Nebývá zvykem, aby byl nad recenzovanou publikací vynesena ortel již v úvodu. V tomto případě tak ale učiním. Bohužel musím konstatovat, že kniha doktora Černého není kvalitní monografií. A to z důvodů, které podrobně rozeberu na následujících řádcích.

Černý svoji knihu rozdělil celkem do 22 kapitol včetně úvodu a závěru, ke kterým je nutno přičíst ještě šest kapitol příloh včetně seznamu pramenů a literatury a jmenného rejstříku. Předně je třeba říci, že ač je kniha vymezena léty 1939–1945, pozornost je upřena především na poslední dva roky německé okupace. Autor tuto skutečnost vysvětluje poukazem na knihu o policejní věznici Gestapa v Kounicových kolejích, kterou vydal společně se dvěma dalšími autory v roce 2015¹ a ve které se dle svých slov obšírně věnuje vzniku brněnského Gestapa a působení stanných

soudů a s nimi souvisejícími hromadnými exekucemi. Podle mého názoru by ale takto zásadní události, jakými jsou zvláště popravy během stanných práv, měly být v Černého nejnovější knize rozebrány důkladněji. To samé platí i pro osobu Wilhelma Nölleho, který stál v letech 1941–1944 v čele brněnské úřadovny.

Největší problém ovšem spočívá ve výběru a používání pramenů a literatury. Černý s výjimkou personálního spisu důstojníka SS, posledního vedoucího brněnského Gestapa Maxe Rausche, z berlínského Bundesarchivu (BArch) nečerpal z žádného zahraničního archivu! Nevyužil tedy spisy z poválečného vyšetřování uložené v pobočce Bundesarchivu v Ludwigsburgu, ani řadu dokumentů vztahujících se k období nacismu v Institutu pro nejnovější dějiny v Mnichově (Institut für Zeitgeschichte – IfZ), ani prameny relevantní pro úředníky Gestapa původem z Rakouska (kterých přitom v Brně sloužilo velké množství) z Rakouského státního archivu (Österreichisches Staatsarchiv – ÖSTA) či Vídeňského městského a zemského archivu (Wiener Stadt- und Landesarchiv – WStLA). V berlínském Bundesarchivu jsou přitom uloženy osobní složky příslušníků SS, jimiž většina úředníků brněnského Gestapa byla. Četné biogramy jeho členů v poznámkovém aparátu tak rekonstruuje pouze na základě poválečných vyšetřovacích spisů, popř. různých diplomových prací a starší literatury, se všemi důsledky z toho plynoucími.

Nedostatečné zůstalo i využití tuzemských archivů. Ty brněnské vytěžil autor ve velké míře, horší situace ale panuje v případech ostatních. Z Národního archivu využil pouze digitalizované fondy Státního tajemníka u říšského protektora v Čechách a na

Moravě (AMV 109) a Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (AMV 110),² z Archivu bezpečnostních složek jen ty, které jsou uloženy v jeho pobočce v Kanicích, resp. ty, které mu tam předložili digitalizované. V Národním archivu je přitom uložena řada dalších fondů, které k problematice brněnského Gestapa, resp. k jeho zaměstnancům, obsahují relevantní informace. Nachází se zde kupř. fondy Úřad říšského protektora pro Čechy a Moravu (AMV 114), MV II Praha – Stíhání válečných zločinců (AMV 316) či Gestapo Praha (AMV 101). I přes jeho název lze z posledně jmenovaného fondu získat informace k vyšetřování odbojářů brněnskými úředníky Gestapa. Ve Vojenském historickém archivu se nachází fond Sbirka dokumentů ústředních nacistických orgánů politické policie 1931–1945. Zde jsou k dohledání měsíční statistiky o komunistickém a marxistickém hnutí zasílané mj. brněnskou řídicí úřadovnou od konce roku 1939 až do března 1942 (ne všechny měsíce se dochovaly). Úzká pramenná základna pak výrazně limituje Černého schopnost porozumět zkoumané problematice.

Diskutabilní zůstává rovněž výběr literatury a práce s ní. S tou zahraniční autor pracuje ve velmi omezené míře, zpravidla je na ni odkázáno u nějaké význačné osobnosti či instituce. Objevuje se zejména v počátku knihy v kapitole o vzniku a vývoji bezpečnostní policie a SD a následně se již takřka nevyskytuje. Ještě povážlivější je fakt, že citovanou cizojazyčnou literaturu nedokázal autor naplno využít. Např. nezná data úmrtí kriminálních komisařů Willyho Leimera a Hanse Kocho (s. 73, 127), přestože jsou uvedena na DVD příloženém ke knize, kterou uvádí v seznamu literatury.³ Ze zahranič-

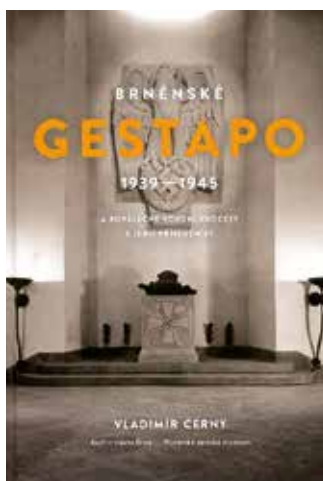
1 VAŠEK, František – ČERNÝ, Vladimír – BREČKA, Jan: *Místa zkopřená krví. Kounicovy studentské koleje v letech nacistické okupace 1940–1945*. Archiv města Brna – Moravské zemské muzeum, Brno 2015.

2 Třetí použitý fond – Zemské četnické velitelství Praha – má pro knihu zcela okrajový význam.

3 Jedná se o knihu WEIGELT, Andreas – MÜLLER, Klaus-Dieter – SCHAARSCHMIDT, Thomas – SCHMEITZNER, Mike (eds.): *Todesurteile sowjetischer Militärtribunale gegen Deutsche (1944–1947): Eine historisch-biographische Studie* (Schriften Des Hannah-Arendt-Instituts für Totalitarismusforschung, Band 56). Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2015.

ních pramenů i literatury tedy Černý těžil jen poskrovnu, ačkoliv podle informací z médií by člověk nabyt opačného dojmu.⁴

Problémy jsou ale i v případě tuzemské literatury. Zatýkáci akci německých bezpečnostních složek následující bezprostředně po 15. březnu 1939 označuje termínem „akce Mříže“ (s. 43), přičemž v poznámce pod čarou je odkaz na studii Jana Vajskebra, který uvedený název zpochybňuje s poukazem na jeho absenci v dobových pramenech.⁵ Obdobná situace panuje v případě člena desantu Bivouac Libora Zapletala. Podle Černého po svém zatčení Zapletal prozradil místo úkrytu dalšího člena výsadku, Jindřicha Čouпка (s. 126), přičemž v poznámce pod čarou mj. odkazuje na studii Vojtěcha Šustka,⁶ podle nějž tato informace není vůbec pravdivá. Jako velitele operačního oddílu VI bezpečnostní policie, který obsazoval moravskou metropoli, uvádí Waltera Blomberga (s. 52, 59). Ten se ve skutečnosti jmenoval Hans. Jeho správné jméno lze přitom nalézt v knize tria historiků Petra Kaňáka, Dalibora Krčmáře a Jana Vajskebra *S jasným cílem a plnou silou. Nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938–1939* (Památník Terezín, Terezín 2014), kterou má Černý opět v seznamu použité literatury. Jako datum a místo úmrtí Blombergova nadřízeného, velitele operační skupiny II Waltera Stahleckera, uvádí 18. březen 1942 v Rize (s. 42–43). Správný údaj, 23. března

několik desítek kilometrů za obcí Ostrov v dnešním Rusku, lze přitom opětovně nalézt ve studii, na kterou odkazuje v poznámkovém aparátu.⁷ Vystává potom otázka, zda citovanou literaturu skutečně řádně četl.

Vzhledem k těmto faktorům není Černý schopen vidět věci v širších souvislostech a jeho kniha je prostoupena nejrůznějšími mylnými tvrzeními. Nevysvětluje, proč nejvyšší pozice na brněnské řídicí úřadovně zastávali výhradně Němci, střední převážně Rakušané a nejnižší brněnští Němci (s. 59).⁸ Nezmiňuje, že jedním z nejdůležitějších úkolů německé kriminální policie byla perzekuce Romů, homosexuálů a „asociálů“ (s. 35–36). Netuší, že brněnská řídicí úřadovna byla, co do počtu zaměstnanců, čtvrtou největší úřadovnou Gestapa v celé Říši (s. 47). Neuvádí, že transport smrti do Mauthausenu

(s. 233–242) byl součástí širší nacistické strategie likvidace nepohodlných vězňů na konci války. Neví, že struktura (řídicích) úřadoven kopírovala členění Úřadu tajné státní policie, resp. RSHA, tedy Hlavní úřad říšské bezpečnosti (s. 62), tudíž náplň činnosti některých referátů uvádí nepřesně. Velká reorganizace vnitřního členění služben Gestapa nebyla z rozhodnutí RSHA nařízena v červenci 1943 (s. 68), ale až v únoru 1944, což jednoznačně dokazují dobové prameny uložené v Národním archivu.⁹

Červencové datum a rok 1943 zanesl do české historiografie Oldřich Sládek ve své knize *Zločinná role gestapa*.¹⁰ Ve své době se jednalo o velmi zásadnou studii, dnes je již ovšem zastaralá a obsahuje nemalé množství mylných informací, které po něm dodnes přebírají další autoři včetně Černého. Ukázkovým příkladem je problematika vzniku speciálních referátů SBF (Sabotage-Bahnen-Fallschirmagenten), které se měly zabývat bojem proti paraskupinám. Podle tradičního podání měly být vybudovány podle rozkazu Hlavního úřadu říšské bezpečnosti u všech úřadoven tajné státní policie po atentátu na Reinharda Heydricha, přičemž v Brně jej měl vést kriminální komisař Karl Schmitz (s. 127–128). Ve skutečnosti byl tento referát zřízen pouze u pražského Gestapa z příkazu jeho vedoucího dr. Ernsta Gerkeho. Boj proti parašutistům v Brně sice řídil komisař Schmitz, ale nikoli Karl, nýbrž Jakob.¹¹

4 Viz <http://www.munimedia.cz/prispevek/brnenske-gestapo-ocima-vladimira-cerneho-14718/> a https://www.denik.cz/ostatni_kultura/nova-kniha-jako-prvni-popisuje-brutalitu-gestapa-v-brne-20190128.html (obé citováno k 15. 4. 2019).

5 VAJSKEBR, Jan: První zatýkáci akce německých bezpečnostních složek v Protektorátu Čechy a Morava (tzv. Aktion Gitter). In: PEJČOCH, Ivo - PLACHÝ, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace a retribuce*. VHÚ - Ministerstvo obrany ČR, Praha 2010, s. 17–23.

6 ŠUSTEK, Vojtěch: Zatčení člena paraskupiny BIVOUAC Jindřicha Čouпка ve světle nových zjištění. *Jižní Morava*, 2011, roč. 47, sv. 50, s. 143–179.

7 KAŇÁK, Petr - VAJSKEBR, Jan: V prvním sledu. Kariéra velitele nacistických policejních jednotek Waltera Stahleckera. In: *Terezínské listy*, 2015, č. 43, s. 7–37.

8 Tento fakt souvisel s obecnou personální politikou Gestapa. Brněnští Němci, kteří ke Gestapu nastoupili po vzniku protektorátu, neměli během šesti následujících let dostatek času na to, aby v hierarchii úředníků vystoupali dostatečně vysoko.

9 V červenci 1943 proběhla pouze reorganizace pražské řídicí úřadovny. Viz ZUMR, Jan: Organizační struktura exekutivního a kontrarozvědného oddělení pražského Gestapa. *Moderní dějiny*, 2018, roč. 26, č. 2, s. 251–290.

10 SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*. Naše vojsko, Praha 1986.

Dalším Černého omylem je spojení Gestapa, Kripa a SD pod jedno vedení v rámci reorganizace na konci roku 1944. V tzv. Říšské župě Sudety, jakož i v Protektorátu Čechy a Morava, byly zřízeny funkce komandérů bezpečnostní policie, kteří veleli všem služebním Gestapa a Kripa v obvodu své působnosti. Ale nikoli SD, jak mylně tvrdí Černý. Ten přitom odkazuje na dokument z Národního archivu, jenž explicitně uvádí, že se tato reorganizace netýká SD (s. 183–184).¹²

Objevují se i další faktografické chyby. Heinrich Himmler v lednu 1929 nevystřídal ve funkci říšského vedoucího SS Josepha Berchtolda, ale Erharda Heidena (s. 25). Bývalý vedoucí pražského Gestapa Hans-Ulrich Geschke nebyl vyslán do Budapešti jako velitel bezpečnostní policie a SD v březnu 1944, ale až o měsíc později. A rovněž nezahynul během bitvy o maďarské hlavní město v lednu 1945, protože jej opustil ještě před jeho obklíčením (s. 45).¹³ Hermann Ebert nepřišel do Brna v roce 1940, ale až o rok později. Navíc nezastával pozici zástupce vedoucího řídicí úřadovny od února, ale až od října 1941 (s. 61). U velitele bezpečnostní policie a SD v Protektorátu Erwina Weinmanna je mylně uveden rok narození (správně 1909, ne 1907, s. 44), křestní jméno vedoucího referátu II BM Kretschmera bylo Gerhard¹⁴ a ne Bernard (s. 63), zcela chybí jméno kriminálního komisaře Freye,¹⁵ který uvedený referát krátkou dobu rovněž vedl. Vedoucí referátu II A Mondorf neměl hodnost SS-Untersturmführer, protože byl pouze tzv. Uniformträger¹⁶

a nebyl členem SS (s. 65). Günther Herrmann, v letech 1939–1941 vedoucí brněnského Gestapa, nedosáhl hodnosti SS-Obersturmbannführer, nýbrž o jeden stupeň vyšší, tedy SS-Standartenführer (s. 60).¹⁷ Leopold Gahleithner nestál v čele konfiskačního referátu I H v letech 1942–1944, ale 1941–1943 (s. 104).

Kapitola sama pro sebe je pak autora záliba v morbidních detailech. Kopie evidenčních listů o dodávkách mrtvol popravených příslušníků Gestapa Anatomickému ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity jsou v textu zbytečné, neboť žádné nové informace nepřinášejí. Nadbytečné jsou dle mého soudu i informace o přesném čase výkonu poprav a lékařském konstatování smrti. Čtenář se tak může dočíst, že vedoucí protiparašutistického referátu Franz Schauschütz byl popraven 12. dubna 1947 v 15.48 hod. a o deset minut později potvrdil jeho smrt lékař (s. 339–340). Nejdůležitější údaj o Schauschützově životě – podílel se na vraždě přibližně 5000 litevských Židů – bychom ale v textu hledali marně.¹⁸

Fotografií a kopií dokumentů je v Černého knize celkem 136. Publikování řady z nich ale nemá prakticky žádný význam. Ať už jde o titulní strany výslechových protokolů s některými úředníky Gestapa, detail podpisu kriminálního tajemníka Johanna Trittnera či protokol o popravě vedoucího exekutivního oddělení Otty Koslowského. Brněnský historik rovněž na několika místech cituje celou stranu z úvodních řečí

při soudních přelíčeních jednotlivých úředníků Gestapa, aniž by jakkoliv reagoval na lživá tvrzení v nich obsažená. Přímých citací z poválečných výslechových protokolů je přitom v knize velké množství. Dohromady zabírají zhruba 60 stran textu (celá kniha má 424 stran), což na takový druh publikace považuji za nadměrný počet. Zároveň mám obavu, že ne vždy si Černý dokázal udržet dostatečně kritický odstup od tohoto druhu pramenů. V příloze je uveden chronologický seznam všech osob, které byly mimořádným lidovým soudem v Brně odsouzeny k trestu smrti a popraveny. Tedy nejenom úředníků a zaměstnanců Gestapa. Užitečnější by jistě bylo uvést seznam všech odsouzených gestapáků v Brně, jakož i seznam vedoucích oddělení a referátů.

Je snadné kritizovat práci svých kolegů. Vzhledem k podobě, v jaké kniha vyšla, ale bohužel nemohu jinak. Kdyby taková monografie, do značné míry postavená na poválečných výpovědích, policejním vyšetřování a starší literatuře, vyšla na konci osmdesátých let či na počátku let devadesátých, byla by nepochybně přínosem. I tak by však bylo problémem Černého nepoužívání či nedostatečné využívání archivních pramenů, ke kterým měli historici přístup i před listopadem 1989. Jelikož kniha vyšla roku 2018, tuzemský výzkum prakticky nikam neposunula. Takovýmto způsobem již o Gestapu v 21. století psát nelze.

Jan Zumr

11 Srov. ZUMR, Jan: *Organizační struktura exekutivního a kontrarozvědného oddělení pražského Gestapa*, s. 266.

12 NA, f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (AMV 110), sign. 110-8/29, Výnos velitele bezpečnostní policie a SD z 21. 12. 1944 o zřízení funkcí komandérů bezpečnostní policie, fol. 43–44.

13 BArch Berlin, f. SS-Offizierskaten (dále jen SSO)/11 A, personální spis Hanse-Ulricha Geschkeho.

14 Tamtéž, f. SSO/213 A, personální spis Gerharda Kretschmera.

15 ABS, f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (52), sign. 52-84-2, Seznam příslušníků Gestapa v kraji Brno (nedatováno), s. 17.

16 BArch Berlin, f. SSO/323 A, personální spis Antona Mondorfa.

17 MALLMANN, Klaus-Michael – MATHÄUS, Jürgen – CÜPPERS, Martin – ANGRICK, Andrej: *Deutsche Berichte aus dem Osten 1942–1943* (Dokumente der Einsatzgruppen in der Sowjetunion. Band 3 Veröffentlichungen der Forschungsstelle Ludwigsburg der Universität Stuttgart, sv. 26). Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2014, s. 675.

18 KAY, Alex J.: *The Making of an SS Killer. The Life of Colonel Alfred Filbert, 1905–1990*. Cambridge University Press, Cambridge 2016, s. 52–55.